

реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249613934>.

21. Сухомлинська О.В. Громадянське виховання і сучасна освіта: від здобутого – до нових акцентів і наголосів / О.В. Сухомлинська // Педагогіка і психологія. – 2015.– № 2(87). – С. 5–13.

22. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. Вибрані твори: в 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 3. – 670 с.

23. Фіцула М.М. Педагогіка / М.М. Фіцула. – К. : Видавничий центр «Академвидав», 2009. – 560 с.

24. Харламов И.Ф. Педагогіка / И.Ф. Харламов. – Минск : Университетское изд-во, 2002. – 7-е изд. – 560 с.

УДК 371.32:78: [394.3+398.8]

ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ СИСТЕМИ МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ВАСИЛЯ ВЕРХОВИНЦЯ В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Владимирова А.Л., к. пед. н.,
доцент кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти
Херсонський державний університет

У статті порушена проблема впровадження елементів системи музичного виховання Василя Верховинця в навчально-виховний процес початкової школи, та визначаються можливості національного ігрового пісенно-танцювального фольклору як засобу розвитку естетичної активності учнів молодшого шкільного віку.

Ключові слова: національний ігровий пісенно-танцювальний фольклор, молодші школярі, естетично-виховні можливості.

В статье затронута проблема внедрения элементов системы музыкального воспитания Василия Верховинца в учебно-воспитательный процесс начальной школы, и определяются возможности национального игрового песенно-танцевального фольклора как средства развития эстетической активности учеников младшего школьного возраста.

Ключевые слова: национальный игровой песенно-танцевальный фольклор, младшие школьники, эстетико-воспитательные возможности.

Vladimirova A.L. INTRODUCTION OF ELEMENTS OF THE SYSTEM OF MUSICAL EDUCATION OF VASILIIY VERKHOVINETS IN STUDY-UPBRINGING OF PRIMARY SCHOOL

The article pays attention to the introduction of elements of the system of musical education by Vasiliiy Verkhovintsa in the study-upbringing process of primary school and defines the possibilities of national playing song-dancing folk-lore as means of development of aesthetic activity of students of midchildhood age.

Key words: national playing song-dancing folk-lore, young students aesthetik-educated possibilities.

Постановка проблеми. Національний ігровий пісенно-танцювальний фольклор має вплив не лише на естетичну свідомість молодших школярів, але й на їх естетичну активність, зокрема на розвиток естетичного сприймання, мислення, художньо-творчої діяльності. Саме тому з естетично-виховними можливостями ігрового пісенно-танцювального фольклору вчителі пов'язують вирішення завдань, спрямованих на розвиток емоційно-чуттєвої, інтелектуальної та креативної сфери особистості.

Естетичне виховання молодших школярів засобами національного ігрового пісенно-танцювального фольклору пов'язане з наданням учням необхідних знань і практичних навичок на основі фольклорних тво-

рів. Вони необхідні для розуміння народної вокальної музики та основних засобів виразності фольклорних традицій. Це сприяє формуванню етносвідомості, забезпечує можливість емоційного переживання та оцінювання естетично значущих предметів і явищ, насолоди і милування ними. Саме тому одним з основних завдань естетичного виховання молодших школярів є розкриття ролі та місця національного ігрового пісенно-танцювального фольклору в естетичному вихованні учнів у навчально-виховному процесі початкової школи, забезпечення спеціально організованих педагогічних умов для духовно-практичної активності учнів, формування естетичних якостей особистості шляхом залучення до цінностей вітчиз-

няної ігрової пісенної і танцювальної культури, розвиток здатності спиратися на набуті знання та передавати їх іншим.

Стилізація національного ігрового пісенно-танцювального фольклору має стати ефективним засобом протидії стандартизованим взірцям сучасної масової пісенної і танцювальної культури. Здійснення в такий спосіб непрямой передачі національних культурних цінностей спирається на сім'ю, школу, фахівців і вимагає здійснення спеціальних культурних заходів.

Зазначена проблема вимагає відповідного теоретичного обґрунтування та практичного вирішення, зокрема осмислення естетичного виховання засобами національного ігрового пісенно-танцювального фольклору як соціально-історичної, культурологічної та педагогічної проблеми.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Про невичерпні виховні можливості пісенного фольклору писали М. Вовчок, С. Грица, М. Лисенко О. Маркович, А. Потебня, Л. Українка, І. Франко та ін.

Унікальні енциклопедичні праці видатних дослідників української етнографії С. Килимника, К. Квітки, В. Скуратівського, М. Стельмаховича дають можливість «реалізувати знаменне сократівське «Пізнай самого себе», відчутти себе нацією, що з правків належить до могутньої і прекрасної у своїх барвах європейської цивілізації» [4, с. 2].

Значний внесок у розвиток масової пісенної творчості зробили К. Богуславський, П. Козицький, О. Кучененко, А. Панів, І. Шевченко та ін.

Відомі педагоги-композитори В. Верховинець, С. Воробкевич, Ф. Колесса, М. Леонтович, С. Людкевич, Л. Ревуцький, Д. Січинський, Я. Степовий, К. Стеценко та ін. наголошували на необхідності активного розвитку дитячого ігрового, пісенного, танцювального фольклору, створення відповідного музично-ігрового репертуару, підготовки посібників, присвячених організації музично-естетичної освіти і виховання учнів засобами етнопісенної творчості.

Дослідження Р. Дверія, Г. Довженок, А. Іваницького, С. Садовської, В. Семеренського, П. Черемиського, Л. Черкаського доводять, що український народ здавна вирізнявся своєю музикальністю та пісенністю.

Як зазначають В. Бутенко, Л. Масол, О. Ростовський, О. Рудницька, Н. Савченко, В. Сухомлинський, О. Ткаченко, Ю. Шевченко та ін., естетико-виховні можливості національного пісенного фольклору є широкими і спроможними впливати на формування естетичної свідомості учнів, розвивати їх естетичну активність.

Постановка завдання. Мета статті полягає в обґрунтуванні засобів розвитку ігрового пісенно-танцювального фольклору за системою музичного виховання Василя Верховинця на уроках музичного мистецтва в навчально-виховному процесі початкової школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний етап соціально-економічного розвитку українського суспільства передбачає модернізацію освітньо-виховної практики, посилення ролі духовних цінностей у формуванні молодого покоління, творче використання виховних можливостей національної культури. Відповідно до Національної стратегії розвитку освіти в Україні перед навчальними закладами постають завдання щодо громадянського, патріотичного, морального, художньо-естетичного виховання. У вирішенні актуальних завдань виховання особлива роль належить початковій школі, покликаний залучати дітей до світу прекрасного, формувати в них естетичну свідомість, розвивати творчі здібності, вміння сприймати, високо цінувати та творчо примножувати художньо-естетичні надбання національної культури.

В умовах сьогодення провідними положеннями стають національна спрямованість, органічне поєднання з історією, звичаями і традиціями українського народу, всебічне осмислення і раціональне застосування в сучасному навчально-виховному процесі всіх найкращих зразків вітчизняної педагогіки, забороненої чи навмисно забутої спадщини її провідних творців. Серед них – український композитор, актор, балетмейстер, фольклорист, хоровий диригент, педагог – Василь Миколайович Верховинець (Костів) (1880–1938), основоположник українського дитячого музично-ігрового репертуару, автор дитячої збірки ігор із піснями для дітей дошкільного і молодшого шкільного віку «Весняночка», першого українського посібника з хореографії «Теорія українського народного танцю».

Науково-педагогічний пошук В. Верховинця є новаторським. Теоретичні і практичні здобутки педагога мали за мету формування національної культури молоді. «В основу музичного виховання учнів був покладений власний дослідницький матеріал. Крім того, широко використовувалась спадщина українських, російських та західноєвропейських класиків... Народні пісні, що були пов'язані з іграми, засвоювались практично: лектор подавав зміст гри, розподіляв ролі серед студентів, і після вивчення вокальної частини учні закріплювали пройдений матеріал, виконуючи пісню разом із рухами» [3, с. 13].

Одним із ініціаторів створення дитячого музично-ігрового репертуару був педагог В. Верховинець. Він переконував, що ніщо так не розвиває розумові й фізичні здібності дитини, її почуття і творчу фантазію, як ігри зі співами, рухами і танцями. Адже ґрунтуючись на етнографічному матеріалі, гра постає зразком поведінки, мовної, музичної, хореографічної культури українського народу, сприяє засвоєнню багатих народних традицій, розвитку національної самосвідомості. Як викладач хорових дисциплін, педагог пропонує вирішувати проблему музично-естетичного виховання дітей шляхом залучення їх до ігрової народнопісенної творчості, що сповнена глибоким духовним змістом, яскравим національним колоритом, багатством мелодій, різноманітністю ритмічних рисунків, відзначається емоційною та виразною насиченістю поетичних текстів. Як теоретик українського народного танцю, він розробив теоретичні і методичні засади опанування української народної пісні в поєднанні з народним танцем, обґрунтував педагогічне значення фольклорного пісенно-танцювального матеріалу як засобу виховання національної культури учнів.

Результатом його багаторічних педагогічних пошуків став вихід у світ репертуарно-методичного посібника «Весняночка», основу якого становив український музично-ігровий репертуар для дітей. Зазначається, що особливо привабливість іграм надають пісні, зібрані в народі або створені видатними музичними діячами України.

Ігри, що зібрані в збірнику В. Верховинця «Весняночка», забезпечують фізичний розвиток вихованців, що відбувається шляхом виконання зумовлених змістом гри рухів, гімнастичних вправ, хореографічних елементів. Педагог був переконаний у тому, що «дітям потрібна гімнастика, яка не розстроювала б їх нервів, а заспокоювала, приносила все нові враження і непомітно розвивала б у них не тільки силу фізичну, але єднала б у собі виховання тіла й розуму» [3, с. 6].

На думку І. Березовського, «особливо цінною була збірка композитора В. Верховинця «Весняночка» (ДВУ, 1925), в якій вміщено 226 пісень із нотами і наведено описи 210 дитячих ігор. Багато уваги приділяв автор аналізу хореографічного матеріалу останніх» [1, с. 44]. Педагог не лише розробив і обґрунтував систему інноваційних засобів виховання, але й творче використовував їх у практичній педагогічній і мистецькій діяльності в школах і художніх колективах.

Опанування національною хорео-музично-поетичною творчістю (відтворення на-

родних звичаїв і обрядів, слухання музики, хоровий спів, драматизація музичних творів, художньо-творчі завдання, пальчикова гімнастика, пластичні етюди під музику, колективно-порядкові вправи та інші сучасні аспекти музичного навчання) надасть учням можливість поринути у світ художнього мислення нації, реалізувати власний творчий потенціал і споглядати пісенний фольклор як народну музичну культуру.

Вирішення проблеми естетичного виховання засобами етнопісенної творчості має глибокі соціально-історичні традиції. У різні періоди розвитку українського суспільства питання залучення молодого покоління до надбань народного музичного мистецтва набували певної суспільної уваги, розглядалися як важливий прояв культуротворчої практики, спрямованої на визначення змісту, ролі та функцій народної пісні, покликаної відтворювати естетичне сприймання навколишньої дійсності та передавати найтонші нюанси емоційно-чуттєвого реагування на прояви прекрасного. Естетичне виховання засобами національного ігрового пісенно-танцювального фольклору є складним і водночас відповідальним педагогічним процесом, від ефективності якого залежить розвиток важливих духовних якостей особистості.

Теоретичне осмислення національного пісенного фольклору як духовно-функціонального явища дозволяє виділити його естетико-виховні можливості, засвідчити наявний потенціал у вирішенні актуальних завдань естетичного виховання учнів молодшого шкільного віку. Наголошено, що національний ігровий пісенно-танцювальний фольклор має широкі можливості впливу на естетичну свідомість учнів, їх почуття, знання, поняття, смаки та ідеали, спроможний розвивати естетичну активність учнів, стимулювати сприймання, осмислення та творення прекрасного в дійсності та мистецтві.

Широкого впровадження в сучасну практику навчання і виховання потребують педагогічні ідеї і досвід В. Верховинця.

Як зазначає Я. Верховинець, «тенденція до інсценізації пісень, а також до створення хореографічних композицій на основі народнопісенного матеріалу була властива творчості митця. Вона зародилась ще на початку його творчої діяльності, лейтмотивом пройшла через усе його життя...» [3, с. 14]. В. Верховинець пише: «До основних форм роботи, що забезпечили б, в основному, правильне музикування в садку та школі, гадаю, можна віднести такі: 1) дитячі ігри; 2) шкільний хор; 3) ритмовий оркестр; 4) груповий спів; 5) слухання

музики; 6) музичні екскурсії; 7) мистецьке оформлення радянських свят» [3, с. 34].

Значне місце відводить вчений гри як універсальному засобу, за допомогою якого вчителю легко залучити дітей у навчально-виховний процес. Визначальними чинниками в процесі її організації є інтереси, орієнтації та потреба учнів в її реалізації, пов'язані з естетичним освоєнням естетичних і художніх цінностей.

«Гра – це наймиліша хвилина, котра потрібно дитині для всебічного виховання її молоденького тіла, розуму та її індивідуальних здібностей» [3, с. 3].

Розвиток музично-естетичної активності учнів початкових класів може бути забезпечений у процесі уроків музичного мистецтва. Ця активність пов'язується з умінням учнів сприймати, осмислювати та використовувати твори ігрового національного пісенно-танцювального фольклору, залучати їх до процесу спілкування, гри, навчання тощо.

Зазначена активність молодших школярів під час уроків музичного мистецтва передбачає упровадження на практиці нетрадиційних форм і методів естетико-виховного впливу. Це спонукає вчителя й учнів до активної співпраці та взаємодії, вияву музично-естетичних інтересів, орієнтацій та потреб у сфері ігрової народної пісенно-танцювальної творчості, готовності до самостійного сприймання й освоєння цінностей етномузичної культури.

У своєрідних іграх-змаганнях із танцювальними рухами, імпровізацією, драматизацією найбільш яскраво відбиті національні риси і комплексність вираження національного характеру, такі як слово, музика, рух, дійство. На думку І. Руснак, «українські народні ігри мають етнічну специфіку, в них утілені ментальність, світосприйняття, світорозуміння, духовна історія народу» [5, с. 233]. У практичній діяльності В. Верховинця більшість ігор – це ігри-казки реалістично-побутового плану, в композиціях яких дія тісно пов'язана з вигадкою, що формує дитячий світогляд. У піснях, танцях, хоровах зібрані найкращі риси, притаманні українському народному мелосу. Це мелодії-говірки, поспівки, невеликі пісеньки, інтонації, звуконаслідування, в яких відчувається дитяча розмовна мова («Печу, печу хлібчик», «Труби Грицю в рукавицю», «Цить, не плач», «Качка йде», «Ой рано-раненько», «Метеличок», «Бджоли», «Коваль» та багато інших).

Пасивні форми контактів з явищами національного ігрового пісенно-танцювального фольклору, просте накопичення вражень суттєво не впливають на естетичне вихо-

вання учнів. Проте естетичне виховання, спрямоване на розвиток духовно-практичної активності учнів, допомагає свідомо і глибоко сприймати цінності національного танцювального пісенно-ігрового фольклору. Навчальний матеріал непомітно засвоюється, а разом із цим у дітей виникає почуття задоволення. Гру можна використовувати на будь-якому етапі навчально-виховної роботи і з будь-якими віковими категоріями учнів.

У повсякденній педагогічній практиці на уроках музичного мистецтва можна використовувати елементи системи музичного виховання В. Верховинця – це ігри-пісні на різні теми, груповий спів, шумовий оркестр, диригування, нотна грамота, математичні музичні ігри, віртуальні музичні екскурсії тощо.

За методикою В. Верховинця, щоб доступніше пояснити дітям музичну грамоту, інтервали або мелодію, яка декілька разів повторюється без змін, він пропонує підшукати такий музичний репертуар, в якому мелодія або той чи інший інтервал найчастіше повторюється. Він наполягає на ілюстрації музичних творів учителем. Коли вчитель співатиме музичні приклади, то учні швидше відчують ті місця, де той чи інший інтервал або мелодія повторюється і ясно усвідомлять тему.

Прикладом може бути пісня-гра «Труби Грицю, в рукавицю» (слова народні, музика В. Верховинця). Протягом першого і другого тактів мелодія повторюється однаково, а в третьому і четвертому треба співати на одній висоті, тобто одним звуком. Якщо немає віддалення між звуками, цей інтервал називається «прима».

Після того як учні усвідомлюють тривалості нот, можна переходити до наступних етапів – вивчення назв нот (почергово) і визначення їхньої висоти.

Щоб міцніше засвоювався навчальний матеріал, його постійно необхідно повторювати, закріплювати в дидактичних музичних іграх, пов'язаних зі співом по нотах, елементарною теорією музики.

Цікавими елементами системи музичного виховання В. Верховинця на уроках музичного мистецтва є використання музичних ігор із математичними завданнями для рахування від одного до десяти. Наприклад, хорова пісня-гра «Ой де ж ти була?» (мелодія народна, слова В. Верховинця):

«Діти обирають Галю (героїню пісні, яка одержує кошик з «яблуками» або «грушамі») й водять круговий хоровод, співаючи перший куплет пісні:

*Ой де ж ти була, Галонька мала?
Галю, стоячи за колом відповідає:*

Я у нашому садочку груші збирала.
Діти зупиняються. В коло заходить Галя і виконує другий куплет:

Я всі грушечки діточкам роздам,
А слухняному Василю (Петру, Андрію...) аж дві (три, чотири...) груші дам.

Галя підходить до дитини, чиє ім'я прозвучало, і дає їй «груші», скільки було співано в пісні. Галя виходить із кола і співає:

А дві (три, п'ять, шість...) грушки дам тій дитиньці,

Яка мене перша зловить на доріженьці.

Галя тікає. За нею женеться весь гурт, хто перший до неї доторкнеться, тому вона віддає кошик. Обирається нова Галя».

В. Верховинець пропонує згодом внести в гру такі «зміни:

1. Діти можуть сидіти на землі або на стільчиках.

2. Діти можуть стояти групами, а Галя підкидає грушки в гору так, щоб учасники гри могли їх спіймати.

3. Коли Галя вийде в другу кімнату, вчитель домовляється з дітьми, хто з них буде ловити дівчину. Таким чином, гра стане цікавішою, бо Галя, роздаючи грушки, не знає, кого їй треба берегтись» [3, с. 260].

Важливу роль під час виконання ігор зі співами відіграє ритм, і лише ритмічно правильно проведені ігри мають педагогічну цінність, бо «вони об'єднують дітей (така властивість ритму) і перетворюють гру в серйозну гуртову працю, а учасників гри – у великий, об'єднаний спільною думкою колектив робітників» [3, с. 24].

Важливу роль під час виконання ігор зі співами відіграє ритм, і лише ритмічно правильно проведені ігри мають педагогічну цінність, бо «вони об'єднують дітей (така властивість ритму) і перетворюють гру в серйозну гуртову працю, а учасників гри – у великий, об'єднаний спільною думкою колектив робітників» [3, с. 24].

Ф. Колесса відмічає, що «коли ж люди почали визначення ритму під час праці скріплювати голосом або й інструментом, наслідуючи ритмічні звуки, які вчуваються під час праці, вони дали тим способом почин до створення співу і музики, що зводилася первісно до визначування ритму і була регулятором руху не лише одиниці, але й більшого гурту людей (особливо при військових поворотах)» [2, с. 100].

Фольклорні твори передавалися від одного покоління до іншого, а ігрові пісенно-танцювальні жанри змінювалися, удосконалювалися, набували більш глибокого змісту та витонченої форми. Усвідомлення

соціально-історичних особливостей та закономірностей і функціонування ігрового національного пісенно-танцювального фольклору переконує вчених у необхідності дослідження умов, за яких відбувалося естетичне виховання дітей та молоді засобами народної ігрової пісенно-танцювальної творчості на різних етапах історії розвитку культури українського суспільства.

Висновки. Таким чином, народні ігри зі співами через синтез музики і слова, ритмічних рухів, танцю та креативності виховують музичні здібності молодших школярів, любов до народної творчості, сім'ї, Батьківщини. Педагогічна цінність народних ігор зі співами полягає в поєднанні гри, праці, навчання, виховання і розвитку учнів; формуванні музичних здібностей, самостійності судження, мислення; розвитку уявлень про навколишній світ; збагаченні досвіду про народні звичаї та обряди, календарні свята.

У подальшому результатом розвитку естетичної активності учнів засобами національного пісенно-танцювального фольклору має стати система особистісних музично-естетичних цінностей, готовність молодших школярів активно використовувати набутий досвід у духовно-практичній і творчій діяльності, яка узгоджується з універсальними загальнолюдськими естетичними цінностями та гуманістичними світоглядними позиціями.

Упровадження в навчально-виховний процес початкової школи елементів системи музичного виховання В. Верховинця сприяє кращому освоєнню навчального матеріалу, формуванню морально-естетичної культури учнів. Саме тому основою естетичного виховання має стати національна художня спадщина, родинні та народні традиції, звичаї, обряди, цінності музично-поетичної творчості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Березовський І.П. Українська радянська фольклористика / І.П. Березовський – К. : Наукова думка, 1968. – 344 с.
2. Бисикало С.К. Український фольклор: критичні матеріали / С.К. Бисикало, Ф.М. Борщевський. – К. : Вища школа, 1978. – 288 с.
3. Верховинець В. Весняночка / В. Верховинець. – К. : Муз. Україна, 1989. – 343 с.
4. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні / С. Килимник. – Факс. Вид. – К. : АТ «Обереги», 1994. – Кн. II. – Т. 3 (Весняний цикл); Т. 4 (Літній цикл). – 528 с.
5. Руснак І.Є. Український фольклор / І.Є. Руснак. – 2-ге вид., стереотип. – К. : ВЦ «Академія», 2012. – 304 с.